

معرفی نوروز و محرم در یونسکو

گفت‌وگو با دکتر فاطمه فراهانی رییس اداره فرهنگ کمیسیون ملی یونسکو در ایران

○ به نظر شما در مبحث ثبت میراث معنوی جهانی در یونسکو، نوروز چه جایگاهی دارد؟
○ در اولین همایش نوروز مطلب کوتاهی داده بودم و در آن برنامه‌های یونسکو در زمینه حفظ میراث معنوی را تشریح کردم. در سال ۱۹۸۹ با تصویب توسعه فرهنگ سنتی و خودجوش ظرف ده سال گذشته، اجلاس‌های منطقه‌ای متعددی داشتیم من در آنجا اشاره کرده‌ام که نوروز یک شاهکار میراث شفاهی است و فقط مربوط به ایران هم نمی‌شود و در کشورهایی مانند تاجیکستان، ازبکستان، آذربایجان و... این سنت همچنان حفظ شده است. نوروز خود یک مجموعه است که از اوایل اسفند شروع می‌شود و تا ۱۵ فروردین هم ادامه پیدا می‌کند. به نظر من لازم است به عنوان یک شاهکار از میراث معنوی، روی آن تأکید و تأمل کرده و نسبت به معرفی بیشتر آن اقدام کنیم. این بحث به صورت بین‌المللی از دو سال پیش مطرح شد. زمانی که یونسکو در حال تدوین برنامه‌ای تحت عنوان شاهکارهای میراث‌های معنوی و شفاهی بود. در آن موقع پیش‌نویس آن تهیه و در کنفرانس آبان سال ۱۳۷۸ به تصویب رسید و اکنون نیز برای اولین بار در حال اجراست. از این رو لازم است که راجع به نوروز به عنوان یکی از نمونه‌های عالی میراث شفاهی که مجموعه سنت‌های خاص خود را هم دارد بحث شود. به همین

دلیل است که ما تأکید داریم تا حتماً در چهارچوب برنامه‌های یونسکو روی آن کار کنیم، اقداماتی هم در این زمینه در حال اجراست.
○ شما اشاره‌ای در مورد روند ثبت نوروز ایران در یونسکو داشتید آیا می‌توانید جزئیات بیشتری در این مورد بیان کنید؟
○ بعد از کنفرانس عمومی که در سال گذشته برگزار شد و برنامه شاهکارهای میراث‌های شفاهی و معنوی کشورها تصویب شد، به کشورها اعلام شد که اگر رسم‌هایی در این چهارچوب دارید اعلام کنید. بنابراین از طرف کمیسیون ملی یونسکو در ایران طی نامه‌ای به ریاست سازمان میراث فرهنگی کشور پیشنهاد کردیم نسبت به معرفی مراسم نوروز اقدام شود و از همان زمان مسؤلیت آن به عهده پژوهشکده مردم‌شناسی سازمان میراث فرهنگی واگذار شد و ما سعی کردیم همزمان نسبت به تهیه اسناد و مدارک آن اقدام کنیم که در حال حاضر نیز پروژه نوروز را برای یونسکو فرستاده‌ایم و جالب است که خانم نوریکو ایکاوا، مدیر بخش میراث معنوی یونسکو، بیش از خود ما برای ثبت مراسم نوروز تأکید دارد. ایشان چند روز پیش تأکید کردند با توجه به اینکه مسأله نوروز فقط مربوط به کشور شما نمی‌شود و مجموعه کشورهای دیگری هم درگیر آن هستند سعی کنید که حمایت آنها را

هم بگیرید. از این رو درصدد هستیم که از طریق مؤسسه فرهنگی اکو و سازمانهای ملی کشورهایی که مراسم نوروز را دارند، حمایت آنها را در این زمینه بگیریم.
داوری برنامه قرار است در آوریل سال ۲۰۰۱ باشد که امیدواریم بتوانیم تا آن زمان حمایت کتبی کشورهای دیگر را هم در مجموعه مراسم داشته باشیم. در این زمینه فیلمی تهیه و مجموعه اسنادی با همکاری آقای میرشکرایی تهیه شده است که باز هم جای کار دارد و ریاست سازمان میراث فرهنگی هم قول داده‌اند که برنامه مدونی را برای ثبت اجرای برنامه نوروز داشته باشند و قرار است در مورد فیلم تجدید نظر کنند تا مراسم نوروز با کیفیت بهتری معرفی شود. چون در هنگام داوری مجموعه مراسم‌های نوروز که در کشورها به عنوان شاهکارهای میراث معنوی و شفاهی مطرح است تنها نیستیم و کشورهای دیگری برای معرفی آثار خودشان هزینه و سرمایه‌گذاری زیاد انجام می‌دهند. در غیر این صورت نه تنها شأن آنها را حفظ نکرده بلکه در حقیقت جفا کرده‌ایم و درست نیست که با معرفی ناقص و نامناسب شانس معرفی میراث شفاهی خودمان را ضعیف کرده و یا از بین ببریم.
○ درباره میراث شفاهی چه فعالیتی صورت گرفته است؟
○ هر دو سال یک بار سنت‌ها یا مجموعه مراسمی

جشن‌های چهارشنبه

○ پروفیسور آزاد نبی اف
(دانشگاه دولتی باکو - جمهوری آذربایجان)

در ادبیات مراسم جمهوری آذربایجان در ارتباط با شمارش و دسته‌بندی آن‌ها، ملاحظات مختلفی وجود دارد. تعداد چهارشنبه‌های آخر سال چهار تا می‌باشد. در دسته‌بندی چهارشنبه‌ها بعد از چهارشنبه‌های آب و آتش و هوا چهارشنبه خاک می‌باشد، زیرا در آستانه فصل بهار که آب و آتش و هوا تازه، در کل همه زندگی رونق می‌گیرد برای بیدار نمودن زمین جهت فصل جدید کار و تولید محصولات تازه تجدید می‌گردد و تازه می‌شود. یکی از چهارشنبه‌های مقدس ماه خاکستری چهارشنبه آب است. در بین مردم این چهارشنبه به عنوان چهارشنبه تازه آمده (متولد شده) و موفقیت‌آور برای انسان‌ها محسوب می‌شود و به این خاطر بین مردم عزیز است. مردم به این چهارشنبه، چهارشنبه آب و نوروز آب‌ها و چهارشنبه گل نیز می‌گویند. این چهارشنبه به اعتقادات آب تکیه کرده و مراسم را دربر می‌گیرد. دومین چهارشنبه آخر سال چهارشنبه آتش است. این چهارشنبه بین مردم چهارشنبه آدی و چهارشنبه آتش و شب آتش معروف می‌باشد. این چهارشنبه اعتقادات دفاع از آتش و گرمی را دربر می‌گیرد. سومین چهارشنبه با اعتقادات هوا، هوای تمیز و تغییرات هوا و تازه شدن هوا ارتباط دارد. این چهارشنبه بین مردم چهارشنبه بادی و چهارشنبه هوایی و در بعضی روستاهای منطقه مغان آذربایجان با نام چهارشنبه حیدر معروف است. در اساطیر ملی هوای سفید در لباس سفید و هوای سیاه در لباس سیاه و باد شمال در لباس آبی و باد جنوب در لباس قرمز تصویر می‌گردد برای هر کدام باور و آهنگ و مراسم سلسله‌ای آفریده می‌شود.

آخرین چهارشنبه چهارشنبه آخر است. بین مردم این چهارشنبه، به چهارشنبه‌سوری، چهارشنبه خاک و چهارشنبه زمین معروف است. در این چهارشنبه به خاک، بخار و گرمی نفوذ می‌کند. در چهارشنبه آخر، مراسم آیین، باور، بازی و جشن‌های زیادی برگزار می‌گردد. جشنی‌های هر کدام از چهارشنبه‌ها در یادداشت مردم به نوروز ابدیت و جاودانگی می‌بخشد. پژوهشکده مردم‌شناسی میراث فرهنگی کشور

آن‌ها که از ایران رفته‌اند
همچنان به مراسم محرم و نوروز پای‌بندند و
احساس تعلق و هویت دارند

در زمینه میراث شفاهی فعالیت می‌کنند یک کمیته ۸-۷ نفره‌ای در این زمینه به طور مستمر کار کند. دو سال پیش هم در کنفرانس عمومی یونسکو طرح جدیدی را با عنوان نقش زنان در حفظ و انتقال میراث معنوی مطرح کردیم که به تصویب رسید و در سال گذشته سمپوزیوم نقش زنان در حفظ و انتقال میراث معنوی را نیز در ایران برگزار کردیم. به دنبال آن پیشنهاد کردیم یونسکو پروژه‌ای را تحت عنوان طرح بین‌المللی ویژه زنان و میراث معنوی و توسعه داشته باشد که آن هم تصویب شده است و قرار است که روی آن کارسنجی را انجام بدهیم نوروز ما فقط یک عید نیست مسأله هویت فرهنگی است.

اگر این هویت فرهنگی را به راحتی نادیده بگیریم چیزی از نسل آینده باقی نمی‌ماند. جالب است کسانی که سال‌هاست خارج از ایران زندگی می‌کنند به مراتب نسبت به سنت نوروز و استگتی بیشتری احساس می‌کنند تا ما که در ایران هستیم. آنها سعی می‌کنند که این احساس تعلق و هویت ملی و فرهنگی‌شان حفظ شود.

○ با توجه به مطالعات و معیارهایی که در اختیار دارید به نظر شما چه آئین‌ها و مراسم دیگری داریم که در مسأله میراث‌های معنوی و شفاهی قرار بگیرد تا همراستا با نوروز در این فهرست ثبت شود؟

○ در قطعنامه پایانی همایش بین‌المللی محرم و فرهنگ مردم (یزد، مرداد ۱۳۷۹) تأکید شده است تا آیین‌های مربوطه در فهرست میراث شفاهی ثبت شود، چرا که مجموعه مراسم محرم نیز یک مجموعه بسیار قوی و بی‌نظیر است. مجموعه محرم از یک بعد، و نوروز از بعد دیگر. من پیشنهاد کردم تا بعد از مراسم نوروز، بتوانیم مراسم محرم را برای ثبت در این مجموعه پیشنهاد دهیم. مجموعه محرم یک سری معیارها و ارزش‌های دیگری دارد. بعد مذهبی‌اش به جای خود ولی ارزش‌های انسان دوستانه‌اش هم با ارزش است. مجموعه یعنی روندی که از یک جایی شروع و به یک جایی ختم شود و تنها بحث عزاداری در ماه محرم وجود ندارد بلکه قبل از آن احتیاج به آمادگی‌هایی دارد. برای همین پیشنهاد کردیم که کارشناسان روی آن کار کنند و به نظر می‌رسد که اگر روی این مسأله سرمایه‌گذاری کنیم جواب خواهد داد چون مراسم محرم رسمی است که قرن‌ها در ایران مانده است و ما در ایران هر سال مجموعه مراسم محرم را داریم و علی‌رغم همه الگوسازی‌های غربی هیچ‌گاه از بین نرفته است؛ مانند نوروز. اگر دقت کنید می‌بینید حتی آنها که از ایران رفته‌اند همچنان به این مراسم اعتقاد دارند و آن را انجام می‌دهند.

که حائز شرایط است از طرف کشورها معرفی می‌شود و هیأت داورانی که در یونسکو هستند بحث‌های مربوطه را درباره هر یک انجام می‌دهند. در حال حاضر تعدادی از آیین تاریخی کشور ما در فهرست میراث جهانی به ثبت رسیده و در مورد سنت‌های شفاهی نیز قرار است که چنین فهرستی باشد و بیشتر هم هدف این است که در برابر روند جهانی‌سازی و مسأله تکنولوژی که بیش از هر چیزی میراث شفاهی کشورها را در معرض خطر قرار می‌دهد تمهیداتی اندیشیده شود که در واقع هویت فرهنگی کشورها که در این میراث‌های معنوی وجود دارد حفظ شود تا به این طریق به نسل‌های آینده انتقال یابد.

○ در حال حاضر ثبت میراث معنوی و شفاهی در ایران به کجا رسیده است؟

○ تاکنون در بحث میراث معنوی و شفاهی زیاد کار نکرده‌ایم. البته خود یونسکو هم تازه به این نتیجه رسیده که این مسأله بسیار حائز اهمیت است. اما با توجه به اینکه در یونسکو میراث معنوی یک وضعیت دیگری پیدا کرده است بنابراین بحث بر سر تدوین کنوانسیون میراث معنوی است و قرار است در ماه مارس امسال در ایتالیا اجلاس داشته باشیم تا در ارتباط با خود مفهوم میراث معنوی بحث و تبادل نظر شود و به کنوانسیون انتقال یابد. یکی از ساختارهای کمیسیون ملی یونسکو در ایران کمیته‌های تخصصی است و در این راستا به این نتیجه رسیده‌ایم که کمیته‌ای تحت عنوان کمیته میراث را در شورای اجرایی که قرار است در ماه می ۲۰۰۱ برگزار شود ارائه دهیم. در واقع بیشتر تأکید ما این است که اگر قرار است هویت فرهنگی نسل‌های آینده حفظ شود این هویت فرهنگی بیش از هر چیزی در میراث شفاهی مانده است و اگر مادران و زنان نتوانند نقش این فرهنگ را از کودکی به کودکان بیاموزند، ما مشکلی پیدا خواهیم کرد که در حال حاضر با آن مواجه هستیم؛ یعنی نداشتن هویت فرهنگی مستقل. بسیاری از جوانان ما ژانویه را بیشتر از عید نوروز می‌پسندند و برایشان ژانویه خیلی راحت‌تر از نوروز است. به خاطر اینکه همه خانواده‌ها هنگامی که نوروز می‌شود به سفر می‌روند. در صورتی که ما این سنت را نداشتیم. نوروز زمانی بوده است که همگی دور هم جمع می‌شده‌اند. چندی پیش یکی از دانشجویان کارشناسی ارشد که در زمینه میراث فرهنگی تحقیق می‌کرد گفت از نوروز معنوی اعم از کارشناسانی که در رشته‌های مختلف میراث شفاهی کشور کار می‌کنند و همچنین کارشناسان حقوقی تشکیل دهیم. تا با همکاری سازمان میراث فرهنگی و نیز سازمان‌های غیردولتی که